

О. Ю. Панфілов, доктор філософських наук, професор

ДО ПРОБЛЕМИ РОЗУМІННЯ ОСНОВНОГО ЗАКОНУ ВІЙНИ У СУЧАСНІЙ ФІЛОСОФІЇ ВІЙНИ

У статті розкривається сутність основного закону війни. Показано, що основний закон війни визначає залежність ходу і результату війни від політичних цілей і від співвідношення сил воюючих сторін. Використовуючи сучасні підходи у військовій методології основний закон війни розглянуто як модель, адекватну реальному ходу війни, що охоплює широкий спектр чинників обстановки і не втрачає при цьому своєї конструктивності. Такий підхід дозволяє осмислити основний закон війни у контексті нових форм ведення війни у сучасних умовах.

Ключові слова: війна, закони війни, основний закон війни, збройне насильство, методологія.

Актуальність проблеми. Останнім часом увага фахівців усе більше приділяється аналізу причин, спрямованості сучасних воєн (воєнних конфліктів), способам ведення боротьби. Це пов'язано з рядом обставин, серед яких важливе місце посідають зміни структури міжнародних відносин, що ґрунтується на планетарному домінуванні розвинутих країн світу та безперервна революція у військовій справі, що триває. В наявності очевидні ознаки того, що створюються найсучасніші способи та засоби воєнної боротьби на основі новітніх технологій, що неминуче впливає на характер збройного протиборства, форми і способи його ведення. Зміни у динаміці, змісті підготовки та веденні воєн (збройних конфліктів) настільки великі, що почався пошук уточнення їх сутнісного визначення в контексті появи нових категорій: війни національно-визвольні, війни шостого покоління, війни XXI століття, нетрадиційні війни тощо. Якщо до цього додати вживання термінів, прийнятих на заході (війни четвертої ери, четвертого покоління, третьої хвилі, третього роду, боротьби цивілізацій, війни у натовпі, неконтактні війни тощо), то номенклатура термінів, що використовується, ще більш зростає.

Війну треба вивчати як процес, що розвивається, змінюється не тільки за своїм змістом, формами вияву, а й за сутністю. За часів К. Клаузевиця держава або інша політична сила могли досягти рішучих цілей майже виключно в результаті збройної боротьби, останнім же часом серед воєнних знарядь досягнення цілей спостерігається посилення ролі «не бойових» форм протиборства [1]. Ще у 1999 р. військовий дослідник М. Гарєєв наголосив на тому,

що за останні десятиліття суттєво змінилося співвідношення політико-дипломатичних, економічних, інформаційних і воєнних засобів здійснення політичних цілей. Політико-дипломатичні, економічні, інформаційні форми боротьби набули більш цілеспрямованого і скоординованого характеру, збільшилися їх масштаби. Головною їх метою є дестабілізація обстановки в інших країнах, аж до інспірування внутрішніх заворушень, масових виступів і повстань, терористичних актів [2, с. 1].

Кількість публікацій, присвячених політико-дипломатичним, економічним, інформаційним, асиметричним, гібридним засобам ведення війни, аналіз практики боротьби між країнами та всередині них за останні часи дозволяють зробити висновок про помітну тенденцію серед військових теоретиків вважати «непрямі дії» однією з вагомих складових характеристики війни поряд із соціально-політичною та воєнно-технічною сторонами. Проте в дискусії відносно співвідношення традиційних та «не бойових засобів» ведення війни (воєнного конфлікту) значення та роль останніх, на думку значної частини вчених, нерідко перебільшується до крайньої абсолютизації, забуваючи, що із початком війни найважливішою формою боротьби стає лише збройна боротьба, що ведеться збройними силами.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Розробці проблематики війни, її сутності та змісту, законам збройної боротьби присвячено чимало наукових праць вітчизняних та зарубіжних філософів, політологів, соціологів, військових діячів. Зокрема, розгляд тих чи інших аспектів знайшов відображення у працях Р. Арона, О. С. Бодрука, Д. А. Волкогонова, К. О. Воробйова, В. І. Гідірінського, О. І. Диріна, В. А. Зубарева, Б. М. Канєвського, І. А. Клімова, Ю. Кнорра, Б. І. Краснова, Ю. В. Мамонтова, О. О. Першина, С. А. Проскуріна, В. Ф. Смолянюка, М. П. Требіна, С. О. Тюшкевича, С. Хантінгтона, О. М. Шахова та ін.

Однак закони війни та збройної боротьби, сформульовані в тому вигляді, як вони викладені в більшості публікацій, мають, на наш погляд, досить значну узагальненість (широту), що звужує їхню конструктивність (глибинність). **Дана стаття** покликана певною мірою заповнити таку прогалину і має на меті осмислити основний закон війни у контексті переосмислення сутності війни у сучасних умовах.

Вклад основного матеріалу. Принципи формування (обґрунтування) законів війни та збройної боротьби посідають провідне місце в методології філософії війни. Більшість авторів єдині в думці, що всі закони, що мають відношення до ведення збройної боротьби, поділяються на дві групи – системи законів війни і збройної боротьби [3; 4].

Ретроспективний погляд доводить, що перша група законів в історії воєнного мистецтва у цілому не викликала розбіжностей. При цьому підкреслю-

валося, що основний закон війни визначає залежність ходу і результату війни від політичних цілей і від співвідношення сил воюючих сторін. Оскільки результат деяких воєн, наприклад російсько-японської 1904–1905 років, не цілком відповідав такому формулюванню, було зроблене застереження про дію закону в «конкретних історичних умовах», а потім виведений закон перемоги, що включив на додаток до основного уміння використовувати дію законів війни і збройної боротьби. Спроби ж дати визначення законам збройної боротьби, як свідчить аналіз, були менш вдалимими з точки зору вироблення єдиної системи [5].

Закони – це об'єктивно існуючі стійкі зв'язки і відносини в явищах і між ними, які призводять у певних умовах до того чи іншого результату. Сукупність пізнаних і сформульованих законів, що описують генезис того чи іншого явища, складає систему законів, що має багаторівневу структуру. Чим вище рівень, тим більшу кількість початкових умов необхідно враховувати при пошуку стійких зв'язків і відносин. На відміну від інших, що виявляють істотні зв'язки і відносини, основний закон відбиває зв'язки і відносини між сутностями або усередині них. Саме цим пояснюється його провідна роль у системі стосовно інших, часткових законів, вияв яких відбувається на базі визначальної дії основного закону.

Зазвичай закон виводиться шляхом багаторазової перевірки гіпотези. Остання відкидається, якщо хоча б в одному експерименті її істинність не підтвердили. Така асиметрія при верифікації гіпотези необхідна для встановлення детермінованого причинно-наслідкового зв'язку між явищами. Однак для складних систем принцип формування законів має бути істотно змінений.

У більшості випадків закони війни і збройної боротьби формуються як логічні узагальнення значного досвіду ведення війн, накопиченого людством. Однак характер війн, форми і способи збройної боротьби сьогодні настільки швидко змінюються в якісному відношенні, що досвіду недавніх війн бракує для прогнозування закономірностей війн майбутніх. А щодо повномасштабної гібридної війни, то він відсутній взагалі. Таким чином, щоб сформулювати закони війни і збройної боротьби майбутнього, необхідно мати досить надійну теоретичну базу.

На думку Т. Охотнікова, основою для висунення і перевірки різного роду гіпотез може бути використана сукупність імітаційних моделей військових (бойових) дій. Завдяки ним формується основна гіпотеза (концептуальна узагальнена модель), яка після всебічної перевірки за широким спектром умов набуває статусу закону війни (збройної боротьби). Спираючись на неї, можна вивести часткові закономірності, що зв'язують хід і результат досліджуваного процесу з основними факторами. Разом з тим, аналізуючи моделі різних

війн у різних умовах, можна виділити закономірності, притаманні різним видам і формам збройної боротьби. У сукупності ці закономірні зв'язки утворюють концептуальну модель війни (збройної боротьби), яка охоплює загальні співвідношення, властиві імітаційним моделям воєн і не мінливі в широкому діапазоні умов [6].

Таким чином, закон є модель, адекватна реальному ходу війни, що охоплює широкий спектр чинників обстановки і не втрачає при цьому своєї конструктивності.

Розглянемо категорію «війна» як об'єкт пізнання військової науки. Війна – це один зі станів політики [7, с. 45–46]. Політика як система взаємовідносин суб'єктів може знаходитися в декількох станах – миру, війни або перехідних, однак при цьому вона не перестає бути політикою.

Система взаємовідносин суб'єктів політики містить і сукупність різних форм їх взаємодії у всіх сферах життєдіяльності, а також цілі, які ці суб'єкти переслідують у цьому процесі. Розмаїття форм взаємодії в кожному зі станів політики визначається специфікою засобів, що використовуються для досягнення мети, методів і способів їх застосування. У ході взаємодії кожний суб'єкт прагне до досягнення поставленої мети, намагаючись при цьому перешкодити супротивнику домогтися аналогічного результату. Суб'єктами політики можуть виступати окремі держави, соціальні групи суспільства, виокремлені за будь-якою ознакою, чи їхні коаліції. Якщо говорити про міжнародні відносини, то суб'єкти з високим ступенем організації мають структурні підрозділи, які здійснюють зовнішню політику від імені всього суб'єкта.

Держава для ведення зовнішньої політики в мирному стані використовує дипломатичний корпус, у воєнному – воєнну силу. Делегування своїх повноважень кожному з цих відомств, як правило, обмежується волею у виборі різних способів застосування наявних у їхньому арсеналі засобів для досягнення цілей, визначених державою [8].

Кожне відомство в рамках наданої йому свободи формулює свою мету. Збройні сили держав, що протистоять один одному, взаємодіють один з одним у межах однієї системи й утворюють свою підсистему, що складається з підсистем більш низького рівня. Термін «взаємодія» тут несе певне смислове навантаження. Мова йде про встановлення зв'язку між елементами системи, у даному випадку збройними силами супротивників, без якої не можна говорити про існування самої системи. Якщо міркувати таким чином, можна дійти до рівня безпосереднього учасника бойової взаємодії – солдата, що веде боротьбу на полі бою. Його взаємодія із супротивником, ціль якого нав'язати останньому свою волю, – також частина політичних взаємин.

Отже, незалежно від структури суб'єкта політичних відносин і рівня економічного розвитку, а також застосовуваних ним засобів збройної боротьби як загальне в системі політичних взаємовідносин у тому числі і при переході системи в стан війни, можна визначити: по-перше – наявність мети перед кожним суб'єктом політичних взаємовідносин і перед його структурними елементами; по-друге – мета більш низького рангу впливає з мети більш високого. Так, політична мета, не досягнута мирними способами, визначає постановку завдання перед збройними силами. Вибір мети війни (військової мети) впливає на характер завдань, що розв'язуються структурними елементами збройних сил у ході військових операцій тощо; по-третє – досягнення мети нижчого рівня визначає досягнення мети більш високого рангу. Неможливо виграти бій, якщо кожен солдат на полі бою не виграє свою «маленьку війну», не можна виграти війну, якщо не досягнута перемога в основних операціях і боях; по-четверте – ціль вищого рівня визначає в остаточному підсумку вибір засобів, необхідних для досягнення мети найнижчого рангу. До чого може призвести неврахування політичної мети при виборі засобів збройної боротьби, свідчить досвід бойових дій в Афганістані, Чечні, Сирії [9].

Слід зазначити, що зовнішньополітична мета, яка присутня у всіх визначеннях основного закону війни, разом з тим не є пріоритетною. Отже, не тільки мета впливає на характер і результат війни. Метою вищого пріоритету виступає забезпечення стійкого функціонування суб'єкта політичних взаємовідносин як системи. Тому політична мета об'єктивно повинна сприяти стійкості стану і функціонування суб'єкта політичних взаємовідносин. Отже, з урахуванням вищевикладеного основний закон війни може мати такий вигляд: хід і результат війни залежать від об'єктивного характеру політичних цілей, від відповідності цим політичним цілям, а також від відповідності умовам реальної обстановки військових цілей, форм, методів і способів ведення збройної боротьби.

Успіх воєнної кампанії (операції) визначається не тільки і не стільки співвідношенням сил, скільки відповідністю обраного способу дій умовам реальної обстановки, де співвідношення сил розглядається лише як один з елементів. Правильний вибір форм, методів і способів ведення збройної боротьби забезпечує досягнення військової мети, що є необхідною умовою досягнення цілей політичних. Відзначимо, що цей закон справедливий і як основний закон збройної боротьби.

Деякі дослідники заперечують можливість включення у зміст основного закону поняття «способи бойових дій військ», відзначаючи, що це не об'єктивний закон війни, а прийом діяльності особового складу військ, що спирається на стихійне чи усвідомлене визнання певних її законів, прийом, свідомо вироблений відповідними командирами і воєначальниками [10]. Однак тут слід послатися на визначення сутності війни: і війна, і політика, станом

якої є війна, суть процесу цілеспрямованої людської діяльності. Врахування впливу суб'єктивного фактора у вигляді «усвідомлено вироблених» і обраних форм, методів і способів збройної боротьби – об'єктивна, більш того, необхідна умова. Отже, є справедливим включення у визначення основного закону «політичних цілей», постановка і формування яких є результатом «усвідомленої» діяльності керівництва будь-якої країни.

Крім того, з погляду загальнонаукових вимог, війна – це стан системи політичних взаємин суб'єктів, за яких для досягнення поставлених цілей використовуються насильницькі засоби [11; 12]. Вона є частиною політики. Збройна боротьба, як засіб, – частина боротьби політичної, причому підпорядкована. Вибір військових цілей, форм, методів і способів ведення збройної боротьби здійснюється, виходячи з цієї підпорядкованості, однак і постановка політичної мети війни залежить від наявних засобів збройної боротьби. Отже, таке розуміння закону виражає сутнісний зв'язок політичної і збройної боротьби, політики і війни, їх взаємозв'язок і взаємозалежність. Поява інших законів відбувається на тлі визначальної, первинної дії основного закону.

Висновки. Таким чином, пізнання основного закону війни впливає на спрямованість розвитку військової науки, формування мети і характеру військових досліджень, дає можливість з наукових позицій підходити до з'ясування єдності, розходження і взаємодії всього арсеналу політичних засобів, у тому числі і засобів застосування збройного насильства та воєнної сили при вирішенні політичних цілей. З метою усвідомлення сутності «не бойових» форм протиборотства основний закон війни може бути застосований у вигляді: хід і результат війни залежать від об'єктивного характеру політичних цілей, від відповідності цим політичним цілям, а також від відповідності умовам реальної обстановки військових цілей, форм, методів і способів ведення сучасної збройної боротьби. Наведене формулювання свідчить, що методологія формування законів війни та збройної боротьби вимагає свого подальшого вдосконалення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Требін М. П. Соціологія війни: український контекст [Електронний ресурс] / М. П. Требін. – Режим доступу: <http://periodicals.karazin.ua/ssms/article/view/4462/4034>.
2. Алексин В. Войны третьего тысячелетия / В. Алексин // Независимое военное обозрение. – 1999. – № 27. – С. 1–3.
3. Серебрянников В. В. Социология войны / В. В. Серебрянников. – М. : Ось-89, 1998. – 320 с.
4. Куликов В. А. Логика и теория военного дела / В. А. Куликов // Военная мысль. – 2002. – № 3. – С. 44–54.

5. Панфілов О. Ю. Війна та суспільство / О. Ю. Панфілов // Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки : зб. наук. пр. / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2012. – Вип. 2. – С. 87–100.
6. Охотников Т. Н. О системном обосновании законов войны и вооруженной борьбы [Електронний ресурс] / Т. Н. Охотников // Военная мысль. – 2000. – № 5. – Режим доступу: <http://militaryarticle.ru/voennaya-mysl/2000-vm/9793-o-sistemnom-obosnovanii-zakonov-vojni-i>.
7. Клаузевиц К. О войне : в 2 т. / К. Клаузевиц. – М. : Госвоениздат, 1936. – Т. 1. – 442 с.
8. Мануйлов Є. М. Феномен військової сили у сучасному світі / Є. М. Мануйлов, О. Ю. Панфілов // Вісн. Нац. ун-ту «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія / редкол.: А. П. Гетьман та ін. – Х. : Право, 2015. – № 3 (26). – С. 112–121.
9. Кудрявцев А. Военные конфликты третьего тысячелетия [Електронний ресурс] / А. Кудрявцев // НВО. – Режим доступу: http://nvo.ng.ru/realty/2016-04-01/6_conflicts.html.
10. Подсобляев Е. Ф. О содержании военной науки / Е. Ф. Подсобляев // Военная мысль. – 1997. – № 3. – С. 36–41.
11. Кротюк В. А. Сучасна війна: проблема осмислення характеру та змісту / В. А. Кротюк, О. Ю. Панфілов // Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України : наук.-техн. журн. (Тематичний випуск, присвячений 65 річниці перемоги у Великій Вітчизняній війні). – 2010. – № 1(3). – С. 47–52.
12. Требін М. П. «Гібридна війна» як нова українська реальність [Електронний ресурс] / М. П. Требін. – Режим доступу: http://www.ukr-socium.org.ua/Arhiv/Stati/US-3_2014/113-127.pdf.

К ПРОБЛЕМЕ ПОНИМАНИЯ ОСНОВНОГО ЗАКОНА ВОЙНЫ В СОВРЕМЕННОЙ ФИЛОСОФИИ ВОЙНЫ

Панфилов А. Ю.

В статье раскрывается содержание основного закона войны. Показано, что основной закон войны определяет зависимость хода и исхода войны от политических целей и соотношения сил воюющих сторон. Используя современные подходы в военной методологии, основной закон войны рассматривается как модель, адекватная реальному ходу войны, охватывающая широкий спектр факторов обстановки и не теряющая при этом своей конструктивности. Такой подход позволяет осмыслить основной закон войны в контексте новых форм ведения войны в современных условиях.

Ключевые слова: война, законы войны, основной закон войны, вооруженное насилие, методология.

THE PROBLEM OF UNDERSTANDING THE BASIC LAW OF WAR IN MODERN PHILOSOPHY OF WAR

Panfilov O. Yu.

The article reveals the essence of the basic law of war. It is shown that in today's changed ratio of political-diplomatic, economic, information and military means political purposes. Political-diplomatic, economic, informational forms of struggle have become more targeted and coordinated nature of increased scale. Under these conditions the question is updated to reflect the fundamental law of war in the context of rethinking the nature of war in the modern world.

It is noted that all laws relating to the conduct of warfare, are divided into two groups – a system of laws of war and armed struggle. The Basic Law defines addition war course and outcome of the war by political objectives and by the balance of forces warring parties.

It is emphasized that most of the laws of war and armed struggle are formed as logical generalization considerable experience of war, accumulated by mankind. However, the nature of war, forms and methods of warfare today as rapidly changing qualitatively that the experience of recent wars lacking for predicting future patterns of war. Thus, to form the laws of war and armed struggle of the future must be sufficiently reliable theoretical basis.

A basic law considered war as a model adequate to the real course of the war, covers a wide range of factors and conditions while not losing its constructiveness.

Regardless of the structure of the subject of political relations and economic development, and used them as means of armed struggle in the overall system of political relations including (in the transition system in a state of war, can be defined: first – the presence of purpose to each sub 'object of political relations and to its structural elements, and secondly – the goal of lower rank follows from goal higher. Thus, the political goal was not achieved through peaceful means, determines the setting of causing to the armed forces. The choice of objectives War (military objectives) affects nature of tasks solved the structural elements of the armed forces during military operations, etc., in the third – the goal of lower level sets the goal of a higher grade.

The findings indicate that knowledge of basic law of war affect the direction of development of military science, the formation of the purpose and nature of military research makes it possible to scientifically approach the elucidation of unity, differences and interactions whole range of policy tools, including the use of armed vehicles violence and military force in resolving political goals. With a view to understanding the essence of «not fighting» confrontation forms the basic law of war can be applied as: the progress and outcome of the war depends on the objective nature of the policy objectives of compliance with these policy objectives, and to match the real situation military purposes, forms, techniques and methods of modern warfare. The above wording suggests that the methodology of forming the laws of war and armed struggle requires a further improvement.

Key words: *war, the laws of war, the basic law of war, armed violence, methodology.*

